

Offentlige samtaler om fruktbarhet i dagens Norge

Mellom nasjonal velferdsstatskrise og global klimakrise

Public Discourses of Fertility in Norway

Between the Welfare State and Climate Crises

Guro Korsnes Kristensen

Professor, Institutt for tverrfaglige kulturstudier, NTNU

guro.kristensen@ntnu.no

Sammendrag

Målet med denne artikkelen er å undersøke hva som kjennetegner og preger de offentlige samtalene om reproduksjon, fruktbarhet og familieplanlegging i dagens Norge. Som et bakteppe for analysen vil jeg bruke artikkelen «Tobarnskull møter stua full? Innvandreres fødselstall i norsk offentlig diskurs», som jeg publiserte i *Tidsskrift for kjønnsforskning* i 2009. De offentlige samtalene som analyseres forstås som uttrykk for og kommentar til gjeldende politikk på reproduksjonsfeltet, og slik også som en form for indirekte regulering av befolkningens reproduktive atferd og befolkningens responser på dette. Likestilling er et sentralt moment i analysen – både i betydningen kjønnslikestilling og i betydningen likestilling av ulike reproduktive aktører. Artikkelen viser at det siste tiårets betydelige fruktbarhetsnedgang har medført et økt press på befolkningen, og da særlig på kvinner, om å føde flere barn for å sikre nasjonens overlevelse og velferdsstatens videre eksistens. På samme tid har de truende klimaendringene gitt kraft til stemmer som utfordrer både forestillingen om et nasjonalt fruktbarhetsproblem, og forestillingene om hvilke barn det er viktig med fler eller færre av og hvem som eventuelt kan reprodusere nasjonen Norge.

Nøkkelord

Fruktbarhet, fruktbarhetstall, fødselstall, reproduksjon, biopolitikk, kjønn, kjønnslikestilling, innvandrere, velferdsstat, klimakrise

Abstract

In this article, I examine the characteristics of recent public discourses on reproduction, fertility and family planning in Norway. As background to the analysis, I refer to my previous article *Two-child families or a full dozen? Immigrant birth rates in Norwegian public discourse [Tobarnskull møter stua full? Innvandreres fødselstall i norsk offentlig diskurs]*, published in *Tidsskrift for kjønnsforskning* in 2009. The public discourses analysed are understood as expressions of and as a commentary on current Norwegian population policies, and, as such, also as a form of indirect regulation and response to the population's reproductive behavior. Equality, both in terms of gender equality and equality between various reproductive actors, is central to the analysis. The analysis shows that the last decade's rapid drop in birth rates has resulted in an increased pressure on the population, and in particular on women, to have more babies to ensure the survival of the Norwegian nation and the welfare state. At the same time the climate crisis has given added impetus to the voices challenging the idea of a national fertility problem.

Keywords

Fertility, fertility number, birth rate, reproduction, biopolitics, gender, gender equality, immigrants, welfare state, climate crisis

Innledning

Det er et ubestridt faktum at myndighetene i de fleste nasjonalstater på ulike vis forsøker å påvirke befolkningens reproduktive atferd. Samtidig er det store forskjeller i hva som til enhver tid oppfattes som ønsket og uønsket atferd, og hvilke tiltak som oppfattes som relevante og akseptable. I boken *Gender and Nation* (Yuval-Davis 1997) er et hovedargument at det særlig er kvinner som er målgruppen for denne formen for påvirkning. Nira Yuval-Davis skiller mellom tre forskjellige tenkemåter, eller diskurser, for hvordan dette gjøres. Den første av disse kaller hun for «folk som makt»- diskursen. Det som kjennetegner denne, er ideen om at nasjonens fremtid avhenger av kontinuerlig vekst, at dette kan sikres både gjennom biologisk reproduksjon og gjennom innvandring, og at målet uansett er å sikre nasjonens velferd og videre eksistens. For kvinner kan denne tenkemåten innebære at det for eksempel etter en naturkatastrofe, krig eller annen krise kan komme et ekstra press om økt reproduksjon, og at det ikke å få barn kan bli gjenstand for kritikk, samtidig som at det å ikke få barn da også blir en effektiv måte å yte motstand mot nasjonale prosjekter og statlig politikk på. Et relevant eksempel er hvordan demografi, i form av befolkningspolitikk og enkeltindividers strategier for å møte denne, fortsatt inngår som et sentralt element i konflikten mellom Israel og Palestina (Kanaaneh 2002). Den andre diskursen Yuval-Davis identifiserer, kaller hun den malthusiske diskursen, her forstås ukontrollert befolkningsvekst som et alvorlig samfunnsproblem og ansvarlig politikk handler om å begrense videre vekst. Et eksempel på denne diskursen er å finne i argumenter for de mange familieplanleggingsprogrammene som har vært rettet mot land i det Globale Sør (Ali 2002). Den tredje tenkemåten er i følge Yuval-Davis eugenikk-diskursen. Det særegne ved denne er at det ikke er størrelsen på en nasjons befolkning som står i fokus, men dens kvalitet, inklusive de ulike belønningssystemene som oppmuntrer noen til å få barn og andre til ikke å få det, og hvor tvang også kan inngå (Yuval-Davis 1997). Denne måten å tenke om reproduksjon og befolkning på er også omtalt som «stratified reproduction» (Colen 1995) og «reproductive rights and wrongs» (Hartmann 1995). Et eksempel er hvordan reproduktive rettigheter for noen svarte kvinner i USA ikke har handlet om retten til å unngå å få barn når det ikke passer, men om retten til å i det hele tatt få barn (Nelson 2003). Fra en norsk kontekst kan tvangssterilisering av tatere sees på som et ekstremt uttrykk for den samme diskursen (Haave 2000).

At det er såpass enkelt å komme opp med relativt nye eksempler på alle disse tre diskursene viser at nasjonen fortsatt spiller en rolle for hvordan det tenkes om fruktbarhet. Samtidig har det skjedd store endringer i verden siden Yuval-Davis formulerte sine teorier om reproduksjon, kjønn og nasjon, og det er også registrert tegn til at disse endringene virker inn på nasjonale fruktbarhetsdiskurser. Ett samfunnsfenomen som er særlig viktig i denne sammenhengen er økt global mobilitet, fordi det så tydelig utfordrer ideen om nasjonen som en utvidet familie eller slekt hvor medlemmene har et felles opphav og slik også et naturlig fellesskap (Browner og Sargent 2011; Einhorn 2006). En annet viktig samfunnsendring er fremveksten av det som gjerne beskrives som en truende klimakrise, og hvor nettopp global befolkningsvekst stadig trekkes frem som en sentral del av problemet (Sasser 2018).

I den redigerte antologien *Making kin not population* (Clarke og Haraway 2018) adresseres begge disse endringene gjennom forsøk på å utfordre etablerte måter å tenke om befolkning og menneskelig reproduksjon på. Hovedargumentet er at dagens situasjon, med et tiltagende press på en sårbar klode, samt vedvarende og til dels økende sosiale forskjeller basert på både rase og kjønn, fordrer nye måter å tenke slektskap: «We need to generate new kin inventions, new concepts and practices for making kith and kindred, as well as attending and attuning to how people and peoples already make and value other-than-biogenetic kin in non-imperialist ways» (Clarke 2018:2).

Med dette som utgangspunkt ønsker jeg i denne artikkelen å undersøke hvilke diskurser om fruktbarhet som dominerer den norske offentlige samtalen av i dag, og hvorvidt og eventuelt hvordan disse diskursene knytter seg til nasjon og/eller kjønn. Som bakteppe for analysen vil jeg benytte artikkelen «Tobarnskull møter stua full? Innvandreres fødselstall i norsk offentlig diskurs», som jeg publiserte i *Tidsskrift for kjønnsforskning* i 2009. Da undersøkte jeg hvordan innvandreres reproduksjonsatferd, som statistisk sett skilte seg litt ut fra befolkningen for øvrig, ble omtalt i den norske offentligheten, og om det i beskrivelser av «norske» reproduksjonspraksiser også kunne identifiseres konstruksjoner av et «norsk» fellesskap og rangering av eventuelle andre «ikke-norske». Et poeng i denne artikkelen var at debatten om innvandreres reproduksjonspraksis kunne betraktes som et prisme for å forstå den nasjonale fruktbarhetsdiskursen. Selv om artikkelen fra 2009 rettet seg spesifikt mot innvandreres reproduksjonspraksiser, inkluderer den dermed også analyser av det «norske» fruktbarhetsnivået. Dette gjør det mulig å peke på eventuelle endringer og tidsspesifikke særtrekk i den norske konteksten generelt.

Reproduksjon i det samtidige Norge

Når Anne-Lise Ellingsæter i artikkelen «Barn i politikkenes sentrum – pronatalisme på norsk» skal beskrive den norske fruktbarheten, bruker hun formuleringen «relativt stabil fruktbarhet noe under reproduksjonsnivået» (2012:361). Dette forklarer hun med at den fruktbarhetsnedgangen som startet i hele den vestlige verden på midten av 1960-tallet, ble reversert i Norge midt på 1980-tallet, hvorpå det lenge holdt seg relativt stabil med mindre endringer (Ellingsæter 2012). I etterkant av dette har imidlertid den norske fruktbarheten gjennomgått en endring som kan betegnes som nokså betydelig, fra 1,98 i 2009, til 1,56 ti år senere. Dette betyr at Norge har forlatt plassen som ett av Europas mest fruktbare land, og er kommet betydelig nærmere de landene som i Carrie Douglass' bok *Barren States: The population «implosion» in Europe* ble beskrevet som «uproduktive» eller «ufruktbare» (Douglass 2004).

Når det gjelder den statlige reguleringen av reproduksjonsfeltet, har det i norsk sammenheng vært et underliggende prinsipp om at det skal være opp til den enkelte kvinne å avgjøre hvorvidt hun ønsker å få barn (Blom 1980), og at statens oppgave i så måte er å legge til rette for at det skal være mulig å få de barna man ønsker seg (Ellingsæter 2012). I tråd med dette har kjønnslikestilling stått som en sentral ramme for det reproduktive valget, med fokus på et ideal om like muligheter for å kombinere familieliv og lønnet arbeid, både for kvinner og menn (Ellingsæter 2012; Ellingsæter og Pedersen 2013; Ravn, Kristensen og Sørensen 2016). Både prinsippet om individuell frihet og idealet om kjønnslikestilling er i dag realisert gjennom omfattende velferdsordninger knyttet til svangerskap, fødsel og barneomsorg. Disse velferdsordningene er imidlertid også blitt beskrevet som implisitt pronatalisme, det vil si at staten indirekte oppmuntrer befolkningen til å få barn gjennom god barselomsorg og en familiepolitikk som gjør det mulig å kombinere familieliv med lønnsarbeid (Ellingsæter 2012).

Som det tydelig fremgikk i min artikkel fra 2009, har det også vært en utbredt oppfatning at denne implisitte pronatalismen har hatt ønsket effekt. Fruktbarhetstallet har ligget på et nivå som fra politisk hold er blitt forstått som riktig og godt, og som et uttrykk for god kjønnslikestilling. Både det nye lavere fruktbarhetstallet, samt de større samfunnsendringene som blant annet Clarke og Haraway adresserer, gir derfor grunn til å forvente at de norske offentlige samtalene om fruktbarhet har endret seg. Målet med denne artikkelen er derfor å undersøke hva som kjennetegner det siste tiårets samtaler, hvilke argumenter som her kommer til uttrykk og hvilke forståelser de hviler på.

Metode og analytisk grep

Til å belyse disse spørsmålene har jeg analysert tre forskjellige typer tekst. Det ene er tekster som gjerne forstås som objektive, ved at de presenterer tall og annen såkalt nøytral informasjon om samfunnet. Eksempler er fakta-sider og artikler om fruktbarhet og befolkningsutvikling produsert av Statistisk sentralbyrå. Disse brukes aktivt av både forskere, politikere, byråkrater, organisasjoner og media, og bidrar slik til å sette dagsorden og legge premiser for samfunnsutviklingen. Den andre typen tekst er medietekster som presenterer såkalte ekspertuttalelser fra forskere og andre som har eller gis status som autoriteter på feltet. De tar gjerne fraspark i funn presentert i den første typen tekst, og kan enten ha som funksjon å utbrodere disse, sette dem inn i en større sammenheng eller også kritisere selve grunnlaget for fakta-produksjonen eller måten slike fakta er blitt fortolket av andre. Den tredje formen for tekst er øvrige medietekster, det vil si reportasjer, portrettintervju, kronikker og leserbrev. De tre tekstkategoriene er sammenfallende med dem jeg studerte for ti år siden, med unntak av at jeg den gang også inkluderte nettsteder i den tredje kategorien. Gitt den voldsomme veksten i nettsteder og aktivitet på internett, har jeg denne gangen vurdert det som for krevende å skulle inkludere slikt materiale. Dette betyr også at jeg ikke har studert digitale kommentarer til medieoppslag som er publisert både på papir og online. Mens artikkelen fra 2009 hadde perioden fra 2004-2009 som empirisk nedslagsfelt, har jeg her sett på perioden fra 2014 til februar 2020.

De aktuelle mediesakene er primært identifisert gjennom systematiske søk i databasen retriever ved hjelp av søkemotoren A-tekst, i tillegg til at jeg gjennom perioden har gjort en rekke google-søk, og forfulgt spor fra en tekst til den andre via henvisninger og lenker. Dette gjør at det i noen debatter vil være en overvekt av innlegg fra for eksempel en avis. Både for søkene med A-tekst og google har jeg brukt ulike kombinasjoner av søkeordene fruktbarhet, fruktbarhetstall, fødselstall og reproduksjon. Den overordnede vurderingen som ligger til grunn for valg av datamateriale, er at jeg ønsker å gi et innblikk i den «offentlige samtalen» om reproduksjon og fruktbarhet, uten at dette nødvendigvis er strengt representativt.

Tekstene som inngår i analysene gir et innblikk i hvilken informasjon og forståelser den norske befolkning presenteres for på dette området, samtidig som disse tekstene antas å produsere forståelser og mening (Arnoldi 2005). I dette ligger det at media ikke bare gjenspeiler virkeligheten, men også bidrar til å produsere den, for eksempel gjennom å definere hva som oppfattes som normalt, hvilke sosiale forskjeller som aksepteres og ikke, og hvilke som tas for gitt (Svenkerud og Ballangrud 2009:2). Til dette hører det også at media bidrar til å sette den politiske agendaen, og at ulike aktørgrupper bruker mediene som politisk talerør. Kulturell meningsproduksjon både representeres, utvikles og formes i media.

Til å bearbeide det empiriske materialet analytisk har jeg benyttet meg av en kombinasjon av tematisk analyse og fortolkende kulturanalyse. Tematisk analyse viser her til hvordan datamaterialet ble kategorisert med utgangspunkt i tema som sto frem som sentrale innenfor det feltet jeg hadde valgt å se på (Braun og Clarke 2006). Konkret innebærer dette at jeg etter å ha gått gjennom datamaterialet sorterte det i tre temaer; a) de stadig synkende nasjonale fruktbarhetstallene, b) innvandrere sin betydning for den norske fruktbarheten, og c) klimakrisens potensielle relevans for fruktbarhet både i nasjonal og global sammenheng. At jeg endte opp med disse tre temaene handlet både om at det var mange tekster og/eller spesielt betydningsfulle tekster som omtalte disse tre temaene, og at jeg var interessert i å undersøke hvorvidt og eventuelt hvordan diskusjoner som jeg undersøkte i artikkelen fra 2009 så annerledes ut ti år senere. Da jeg skulle se på hvilken mening som ble formidlet innenfor disse temaene, og hvordan disse meningene ble forhandlet gjennom uenighet og diskusjon, hentet jeg inspirasjon fra fortolkende kulturanalyse (se f.eks. Gullestad 2002). I dette ligger at

jeg i tillegg til å se på selve innholdet i tekstene, har vært opptatt av den kulturelle meningsproduksjon som foregår når innholdet formidles. Herunder kommer også hvordan noen forståelser tas for gitt og dermed får passere uten diskusjon, mens andre forståelser gjøres til gjenstand for drøfting og debatt.

Fra selvtilfreds likestillingsfeiring til bekymret velferdsstatsprat

Da jeg for drøye ti år siden studerte den offentlige samtalen om reproduksjon, var som nevnt bakteppet et fruktbarhetstall som sto frem som relativt høyt sammenlignet med en del andre land. Nettopp denne forskjellen var et tilbakevendende tema i tekstene jeg analyserte, og meningsinnholdet som ble formidlet i disse oppslagene var gjerne at Norge skilte seg positivt ut (Kristensen 2009). I dagspressen kom dette tydelig til uttrykk gjennom positivt ladede oppslag med overskrifter som «Vi føder rekordmange barn!» og «Kvinner og barnefødsler: Hurra vi føder flere barn». Fra politisk hold fikk fruktbarhetstallene også positiv oppmerksomhet. Blant annet holdt daværende Barne- og likestillingsminister Anniken Huitfeldt et innlegg på Arbeiderpartiets landsmøte i 2009 hvor hun snakket varmt om den norske fruktbarheten: «Norsk likestillingspolitikk er eventyret som ble virkelighet. Eventyret handler om at vi ligger i europatoppen i både barnefødsler og kvinner i arbeidslivet» (Kristensen 2009). Min tolkning av denne måten å snakke om norsk fruktbarhet på, var at det relativt sett høye norske fruktbarhetstallet ble tolket som at nasjonen Norge var inne i et godt, sunt og likestilt spor. Dermed var det god grunn til å være fornøyd med situasjonen, landet og dets befolkning (Kristensen 2009).

Parallelt med dette positive, nærmest applauderende og helt klart selvtilfredse bildet, fant jeg imidlertid også spor av en mer bekymret fortelling om at heller ikke et fruktbarhetstall på 1,98 er høyt nok til å sikre videre overlevelse for nasjonen Norge, og til å ha nok arbeidskraft til å utføre nødvendige samfunnsoppgaver. Et retorisk grep som ble brukt i flere oppslag var å henvise til andre europeiske land med betydelig lavere fruktbarhetstall enn Norge, for å vise at dette også kan bli en realitet for Norge om man ikke er oppmerksomme og fremsynte (Kristensen 2009).

Hvis vi så vender tilbake til dagens offentlige debatt, har hurraropene stilnet, mens fortellingen om den truende befolkningsnedgangen er blitt svært synlig. Dette kommer tydelig til uttrykk i de mange medieoppslagene som omtaler det stadig synkende fruktbarhetstallet. Selv om mange av disse oppslagene har en nøytral, deskriptiv og konstaterende form, formidler de gjerne likevel en selvfølgegjort forståelse av at dette er bekymringsfullt. Et eksempel på dette er en ingress fra avisa *Klassekampen*, hvor utviklingen beskrives slik: «I 2009 var Norge et av de mest fruktbare landene i Europa, med et forventet antall barn per kvinne på 1,98. Siden har fødselsraten sunket hvert år» (Skårderud 2018a). I andre oppslag er denne bekymringen gjort mer eksplisitt. Som for eksempel i samme avis tre dager tidligere: «Ikke siden de harde trettiårene har norske kvinner vært så lite ivrige på å få barn» (Skårderud 2018b), og året før i samme avis «Eit fruktlaust land» (Lavik 2017). Ved å henspille på «de harde trettiårene» skapes det tydelige assosiasjoner til et samfunn med omfattende problemer, samtidig som at formuleringen «lite ivrige» kan gi inntrykk av at det her (også) skorter på motivasjon og vilje – ikke nødvendigvis (bare) manglende muligheter. I det andre eksempelet vil jeg argumentere for at formuleringen «fruktlaust land» skaper assosiasjoner til øde landskap og tomme hus, og dermed også en nærmest utdøende nasjon. Et annet aspekt er hvordan det i sitatet om de harde trettiårene henvises eksplisitt til norske *kvinner*, og ikke nordmenn mer generelt. En måte å forstå dette på, er at det i statistikken det her vises til er nettopp kvinners reproduksjonsatferd som er målt. Samtidig kan det også leses som uttrykk for at den lenge

kritiserte tendensen til å gjøre reproduksjon til noe som angår kvinner mer enn menn, fortsatt er gjeldende (Ravn og Spilker 2012; Jensen og Lie 2016).

Et annet kjennetegn ved flere av medietekstene som omtaler nedgangen i fruktbarhetstallene, er at ledende politikere og eksperter framstår som bekymret for utviklingen og at det å finne mulige forklaringer og løsninger er noe som har høy prioritet. Blant annet får en regjeringsoppnevnt tverrdepartemental arbeidsgruppe som skal finne ut hvordan man kan få opp fruktbarhetstallene mye oppmerksomhet. Daværende barne- og likestillingsminister Linda Hofstad Helleland (Høyre) beskriver gruppas mandat slik: «Arbeidsgruppa er satt ned for å vurdere endringer i relevante støtteordninger til barnefamilier, slik at de kan stimulere til at flere får barn tidlig og legge til rette for flere barnefødsler samlet sett» (Skårderud 2018b). Her etterlates ingen tvil om hva som forstås som ønskelig fruktbarhet fra statens side, samtidig som det slås fast at staten ser det som sin oppgave å legge til rette for at befolkningen får flere barn. Denne statlige motivasjonen for økte fruktbarhetstall ble også gjort tydelig for hele landet i statsminister Erna Solberg sin nyttårstale ved inngangen av 2019, hvor hun uttrykte de berømte ordene «Norge trenger flere barn!»:

Vi nordmenn får stadig færre barn. For å opprettholde folketallet, må hver av oss få litt over to barn i gjennomsnitt. I dag er tallet bare 1,6. Da blir det relativt sett færre unge som skal bære en stadig tyngre velferdsstat på sine skuldre. Norge trenger flere barn! Jeg tror ikke jeg trenger å forklare hvordan dette gjøres. Jeg skal heller ikke komme med noen pålegg. Det er ikke alle som kan få barn, eller som ønsker å få barn. Av ulike grunner. Og stadig flere venter lenger med å få barn. Også det av ulike grunner. Men venter man for lenge, blir det også vanskeligere. Et stadig økende antall barn blir nå til med hjelp fra helsetjenesten. Vi må derfor spørre: Er det for vanskelig å få barn tidlig? Vi må legge godt til rette for å få barn i studietiden og tidlig i karrieren (Solberg 2019).

Her er det ikke noen tvil: Fruktbarheten er ikke høy nok til at nasjonen Norge – slik vi kjenner den – kan videreføres om det ikke raskt skjer en betydelig endring. Det er imidlertid ikke den norske kulturen statsministeren ser ut til å bekymre seg mest for, men derimot den omfattende velferdsstaten. På denne måten gjøres fruktbarhet til et spørsmål om ressurser, i betydningen arbeidskraft og økonomi, og ikke til nasjonalistiske ideer om et bestemt norsk fellesskap eller norske verdier. Videre ser vi at det her også stilles en form for diagnose på «problemet lave fruktbarhetstall», nemlig at den norske befolkningen venter for lenge med å få barn, og det forordnes en mulig medisin i form av politiske tiltak som skal stimulere til at befolkningen starter sin reproduktive karriere tidligere i livsløpet.

Som vi husker fra fortellingen om de positivt høye tallene for ti år siden, ble det der trukket en eksplisitt sammenheng mellom fødselsraten og kjønnslikestilling, hvor høye fruktbarhetstall ble sett på som et bevis for god likestillingspolitikk. Hva da når tallene går ned? Blir dette forstått som et uttrykk for dårlig likestillingspolitikk? Eller kommer andre fortolkninger og forbindelser til syne? Generelt er det få som snakker om kjønnslikestilling i denne sammenheng, og som ser utviklingen som et uttrykk for at kjønnslikestillingen er på retrett. Tvert imot er det flere som minner om at lavere fruktbarhetstall er en forventet respons på økt kjønnslikestilling og da særlig knyttet til kvinners økte deltagelse i lønnsarbeid (Randers 2013; Nygårdsvold 2018). Anniken Huitfeldt, nå stortingsrepresentant for AP, skiller seg ut ved å skrive en kronikk hvor hun går tilbake til sine egne uttalelser om de høye norske fruktbarhetstallene og den gode kjønnslikestillingen seks år tidligere, og spør hvordan vi skal tenke om dette nå. I tråd med det statsminister Solberg sier fire år senere konkluderer også Huitfeldt med at det må bli lettere å få barn: «På samme måte som vi må skape et mer familievennlig arbeidsliv, bør vi skape en mer familievennlig studietid» (Huitfeldt

2015). Ifølge Huitfeldt er det altså rom for å gjøre politikken enda mer familie- og likestillingsorientert. Med dette på plass kan man forvente at befolkningen i snitt føder flere barn enn i dag. Dette er også i tråd med hva Aps nestleder Hadia Tajik sier til avisa *Klassekampen* i saken «Etterlyst: Barn»: «Det må bli enklere å kombinere barn og familieliv. Det kan gjøres ved å redusere familiers utgifter til barnehage og SFO og integrere fritidsaktiviteter i skole og fritidsordninger» (Skårderud 2018c). At befolkningen ønsker seg flere barn tas altså for gitt, akkurat som at økonomisk sikkerhet er det som antas å stå i veien for at ønsket blir realisert.

Fortellingen om urovekkende lav fruktbarhet utfordres imidlertid eksplisitt fra flere hold. Dette blir særlig tydelig i etterkant av Erna Solbergs nyttårstale, hvor det ble publisert flere innlegg som både kritiserte hennes bønn om flere barn og foreslo andre løsninger på det påståtte problemet.

Et eksempel er å finne i kronikken «Ni grunner til skepsis mot statsministerens ønske om flere barn» av professor i filosofi Espen Gamlund, som sto på trykk i *Aftenposten* få dager ut i det nye året. I tillegg til at Gamlund her uttrykker seg kritisk til at politikere skal legge føringer for hvordan enkeltmennesker skal tenke om noe så «livsforandrende og irreversibelt» som å få barn, og at det både «reduserer kvinner til fødemaskiner» og gjør barn «til brikker i et større demografisk spill hvor reproduksjon blir et middel til å løse viktige samfunnsutfordringer», minner han om at det ikke er alle som kan eller bør få barn. I tillegg utfordrer Gamlund selve forutsetningen for Solbergs oppfordring om flere fødsler, som er at velferdsstaten trenger det, og den mer underliggende og implisitte påstanden om at de barna Solberg etterlyser, skal fødes i Norge av noen som allerede bor her:

Det er ikke nødvendigvis slik at lavere fødselstall truer velferdsstatens eksistensgrunnlag. Det finnes mange barn i verden uten foreldre, og det finnes mange voksne som ikke kan få egne barn. Det er med andre ord mange som ville tjent på at flere barn kom til Norge. For øvrig må vi se på mulighetene for å øke sysselsettingen blant unge innvandrere, særlig blant innvandrerkvinner her til lands. Samlet vil disse tiltakene kunne bøte på den reduserte fruktbarheten (Gamlund 2019).

Et annet eksempel på en meningsytring som utfordrer forståelsen av at det er et problem for Norge at fødselstallene går ned, fremmes av Farid Shariati, sosialpolitisk talsperson i Miljøpartiet De Grønne i en sak i *Klassekampen*. I saken om den politisk oppnevnte arbeidsgruppen som skal bidra til å øke de norske fruktbarhetstallene, uttaler Shariati følgende:

Man kan sette spørsmålsteget ved hva slags menneskesyn regjeringen har, når de er så opptatt av å få kvinner til å føde mer, heller enn å slippe flere inn i landet (...) En bedre politikk, hvis man ønsker å øke Norges innbyggertall, er å være mer åpen for omverdenen. Vi kan si velkommen til nye mennesker og anerkjenne at de er den mest verdifulle ressursen som finnes (...) Norge bruker mye penger som bidrar til at befolkningsveksten i verden flater ut. Det er positivt. Men det sender et ganske spesielt signal når man samtidig stenger grensene for innvandring og sier «det må bli flere av oss» (Skårderud 2018b).

Ifølge Shariati er det altså ikke logisk å motivere befolkningen til å få flere barn i en tid preget av uønsket global befolkningsvekst og mange flyktninger som mangler et land å bo i. Når regjeringen likevel gjør det, mener han det handler om en antagelse om at *norsk* reproduksjon ikke representerer en utfordring for den globale befolkningsveksten og den truende klimakrisen, og videre at det er noen som kan bidra til å sikre nasjonen Norges videre overlevelse og noen som ikke kan det.

Dette bringer oss over til spørsmålet om hvilke barn som tenkes inn i oppfordringen om

flere barnefødsler? Eller sagt på en annen måte; hvem tenkes her som reproduktive ressurser og hvem gjør det ikke?

De (vedvarende) problematiske innvandrerne, med noen tegn til bevegelse

Et hovedfunn i 2009 var at innvandrere ikke var synlige hverken i fortellingen om det positivt høye fruktbarhetstallet eller i fortellingen om den potensielt dalende befolkningsutviklingen. De var derimot synlige i en parallell samtale om problematisk høye fruktbarhetstall, og hvor tegn til *nedgang* ble fremhevet som positivt. Videre fant jeg at den såkalte «innvandrerbefolkningen» sine noe høyere fruktbarhetstall gjerne ble forklart med at «de» ofte er mer tradisjonsorienterte og mindre kjønnslikestilte enn befolkningen for øvrig, og at økt botid ville gi økt kjønnslikestilling og dermed også lavere fruktbarhetstall (Kristensen 2009).

I dagens offentlige debatt ser det også ut til å være en særlig interesse for «innvandrerbefolkningens» reproduksjonsatferd, i den forstand at innvandrere fortsatt trekkes frem som en kategori det er relevant å være oppmerksomme på. Et tydelig uttrykk for dette er at Statistisk sentralbyrå fortsatt produserer egne statistikker for reproduksjon blant innvandrere og deres etterkommere. De publiserer også artikler og rapporter som diskuterer ulike aspekter ved denne statistikken. Eksempler på dette er rapporten «Fruktbarhet og annen demografi hos innvandrere og deres barn født i Norge» (Tønnesen 2014), som over nærmere 60 sider presenterer og diskuterer en rekke aspekter ved innvandreres reproduktive atferd. Andre eksempler er artiklene «Stadig flere som fødes i Norge har innvandrerbakgrunn» (Dzamarija 2017), «Døtre av innvandrere får sitt første barn senere enn kvinner i resten av befolkningen» (Dommermuth 2019) og «Fruktbarheten til innvandrerkvinner går ned» (Andersen 2019).

Innholdet i disse tekstene er nokså likt det jeg fant for ti år siden. For det første, en gjentakende presisering av at innvandrere som en stor og mangfoldig gruppe i snitt får litt flere barn enn befolkningen for øvrig, men at denne forskjellen er så liten at den ikke har noen virkning for den norske fruktbarheten totalt: «Fruktbarheten til innvandrere har tradisjonelt ligget noe høyere enn for den øvrige befolkningen. Dette har imidlertid bidratt til å trekke samlet fruktbarhetstall opp med 0,04-0,07 for alle kvinner» (Andersen 2019:1). For det andre følges denne presiseringen av at også innvandreres fruktbarhetstall stadig blir lavere: «I 2018 ble samlet fruktbarhetstall (SFT) for innvandrerkvinner målt til 1,87 per kvinne – det laveste noen gang» (Andersen 2019:1). Et annet kjennetegn ved disse tekstene er at opplysningene om marginal forskjell og nedgang formidles som et implisitt svar på kritikk og bekymring. I en artikkel fra 2017 ble dette formulert slik: «Det finnes mange forestillinger om at bestemte grupper av innvandrere og deres barn etter hvert vil utgjøre flertallet av befolkningen på grunn av høy fruktbarhet. Det er viktig å beskrive de faktiske forhold» (Dzamarija 2017:3-4). At disse statistikkene (fortsatt) blir produsert vitner om at det norske samfunnet oppfatter innvandreres reproduksjonsatferd som noe det er viktig å følge med på og meningsinnholdet som kan leses ut av beskrivelsene av marginal forskjell, variasjon og nedgang, samt det gjengitte forsvaret, er at innvandreres reproduksjon (fortsatt) oppfattes som potensielt problematisk. Det har altså sikke har skjedd stor endring i dette, til tross for nedgangen i befolkningens fruktbarhet.

I en artikkel fra Statistisk sentralbyrå finnes imidlertid en formulering som kan tolkes dithen at innvandrere også kan forstås som potensielle ressurser, som i tråd med det Shariati argumenterte for ovenfor, kan bidra til å snu den negative fruktbarhetstrenden. Dette eksempelet er hentet fra artikkelen «Stadig flere som fødes i Norge har innvandrerbakgrunn» (Dzamarija 2017). Under overskriften «Innvandrerkvinnene trekker fruktbarheten

noe opp» vises det til hvordan det norske fruktbarhetstallet har sunket jevnt siden 2009, før innvandreres tall aktualiseres på følgende måte: «For at folketallet skal holdes oppe på lang sikt, trengs 2,06 barn per kvinne, og vi ser altså at Norge i 2016 lå 0,35 under dette nivået, og at uten innvandrere ville det vært 0,39 under» (Dzamarija 2017:6). Slik jeg leser dette, er det ikke den marginale størrelsen på forskjellen som her står i fokus, men derimot det forhold at denne lille forskjellen tross alt bidrar til å gjøre en dårlig trend litt mindre dårlig. Dette er et ganske annet meningsinnhold enn det som formidles i de øvrige tekstene.

Et annet og ganske motstridende funn er forekomsten av det jeg vil betegne som eksplisitt kritikk av «innvandrerbefolkningens» for høye reproduksjonsrater. Dette var noe jeg også fant for ti år siden, men en forskjell er at denne kritikken den gang stort sett ble framført på omdiskuterte forum som var kjent for å være innvandringskritiske og/eller av personer som hadde uttalte innvandringskritiske holdninger (Kristensen 2009). I dag er det flere eksempler på at også fulltidspolitikere i etablerte partier uttaler seg eksplisitt kritisk til innvandreres reproduksjonsatferd. Ett eksempel er fra en debatt om økende barnefattigdom, hvor stortingsrepresentant fra Frp Christian Tybring-Gjedde er raskt frempå med at utvalgte grupper innvandrere får for mange barn:

Fire land peker seg ut. Felles for disse landene er at de får veldig mange barn, og det bidrar selvsagt til situasjonen. Om du fordeler det du har på veldig mange barn, så blir det selvsagt mindre per barn. (...) Så mener jeg at hvis du har ansvar for stadig flere barn, og du vet at du har en jobb med lav lønn eller du lever på offentlige ytelser og ikke har framtidsutsikter for å få mer, så har du et ansvar for egen livsførsel. Du gjør dette med viten og vilje. Så kan man selvfølgelig si at det kan være kulturelt press eller andre ting som gjør at du får mange barn. Men allikevel: I Norge har man et ansvar for egen livsførsel, og da mener jeg det er galt å bare fortsette å gi mer penger (Kristiansen 2018).

Reporteren spør så om Tybring-Gjedde mener at de han her snakker om bør få færre barn, hvorpå han svarer: «Ja, absolutt. Familieplanlegging er helt vanlig blant nordmenn flest. Man tenker over hva man har råd til. Så må det informeres, og de bør vite: Du vil ikke få noen flere stønadsordninger selv om du får flere barn. Da må du bare fordele det du har på flere» (Kristiansen 2018). Her ser vi hvordan sosial klasse og nasjonal bakgrunn veves sammen på en måte som skaper en tydelig forventning om at innvandrere fra noen land har betydelig større sjanse for å være både fattig og få (for) mange barn. Videre gjøres det tydelig at den enkelte familie må sørge for at de har råd til å få barn, og hvis man ikke har det, bør det unngås. Her er det altså ikke snakk om å «ta en for laget», eller å yte en innsats «for velferdsstatens opprettholdelse,» som statsministerens tale oppfordrer til under ett år senere, men tvert om å unngå å representere en ekstra utfordring for den pressede velferdsstaten.

Reproduksjon i klimakrisens tidsalder

Det tredje temaet jeg har identifisert i den offentlige reproduksjonssamtalen i dagens Norge, er den truende klimakrisen, som stadig dukker opp både som et argument i politisk debatt og som en begrunnelse for enkeltindividers egne reproduktive valg. Det er i politisk debatt snakk om argumenter som aktualiserer en generell bekymring for klodens bærekraft, fulgt av nasjonen Norges eventuelle forpliktelse til å ta denne utfordringen inn over seg ved å unngå at det samlede reproduksjonstallet blir for høyt. Mens det i personlige utsagn blir synlig hva klimakrisens økende omfang gjør med enkeltindividers motivasjon for å få egne barn. De politiske argumentene kommer til uttrykk som partipolitiske utspill, utspill fra organisasjo-

ner og eksperter/ekspertgrupper samt enkeltpersoner med et bredt spekter av posisjoner og utgangspunkt. Mens den andre typen utsagn framsettes av individuelle stemmer drevet av personlig engasjement, overbevisning og samvittighet. Ofte er dette unge kvinner i såkalt reproduktiv alder.

Den kanskje mest markante formen for politisk utspill er om hvordan den truende klimakrisen gjør at vi må tenke annerledes om reproduksjon også i Norge, selv om det norske fruktbarhetstallet allerede er relativt lavt i internasjonal sammenheng. En tydelig stemme i denne debatten har vært Jørgen Randers, professor ved Handelshøyskolen BI, som helt siden 1970-tallet har jobbet med spørsmålet om bærekraft og miljødeleggelser. I 2013, året etter at han utga boken *2052 – A Global Forecast for the Next Fourty Years* (2012) som maler et dystert bilde av hvordan klimasituasjonen antas å være om 40 år, fikk han mye oppmerksomhet for å bringe befolkningsspørsmålet inn i klimadiskusjonen. Han argumenterer for at også nordmenn bør få færre barn av hensyn til klimaet. I *Teknisk Ukeblad* (Nilsen og Qvale 2013) uttrykte han følgende: «Ettbarnsfamilier kan dempe befolkningsveksten og er en del av klimaløsningen. Håpet mitt er at det kan bidra litt til å ha en verden som er så lik som mulig den vi har for øyeblikket». Dette utsagnet ble fanget opp av en rekke aviser, hvilket førte til flere innlegg, hvorav noen støttende og andre provosert. Blant de som lot seg provosere var Sigve Tjøtta, professor i matematikk, som i en kronikk i *Morgenbladet* beskrev Randers forslag som «inhumant» og «i strid med normale oppfatninger av liv og lykke» (Tjøtta 2013). I etterkant fulgte Randers opp med en kronikk i samme avis, hvor han utdyper sitt syn:

Mitt utgangspunkt er at man er nødt til å redusere verdens befolkning dersom man vil at alle jordboere skal kunne ha norsk materiell standard. Verden vil ikke tåle syv milliarder mennesker med norsk levestandard gitt den teknologi som kommer til å være tilgjengelig før 2052. Da virker det rimelig å starte med å redusere dem som gjør mest (per person) for å ødelegge klodens ressursgrunnlag, altså oss rike (Randers 2013).

Ved å trekke inn levestandard som et sentralt aspekt i reproduksjonsdiskusjonen, utfordrer Randers en utbredt forståelse av det Globale Sør som kilden til det såkalte befolkningsproblemet. Slik utfordrer han også forståelsen av hvem som har ansvar for å løse dette problemet. I tillegg utfordrer han forståelsen som så langt har trådt frem som nærmest selvforklarende, nemlig at synkende fødselstall er et problem.

Et annet eksempel på et utspill som går sterkt imot politiske forslag som enten kan ha som uttalt mål å øke det nasjonale fruktbarhetstallet eller ha dette som indirekte konsekvens, er et debattinnlegg av forfatter Gert Nygårdshaug i *Klassekampen* (2018). Her argumenterer han mot partiet Rødt sitt forslag om «doblet barnetrygd». Ifølge Nygårdshaug er Rødts siktemål med en slik endring «å gi bedre økonomisk handlingsrom til barnefamilier som sliter økonomisk», men at effekten av det vil være å «oppmuntre til økt barnefødsel, spesielt i innvandrerfamilier». Dette synes ikke Nygårdshaug er noen god ide: «Med doblet barnetrygd vil det garantert bli flere mennesker her i Norge. Hvilket er å legge enda flere stein i byrden på en sterkt plaget klode» (2017). Nygårdshaug følger deretter opp dette utsagnet ved å vise til en rapport som beskriver nedgangen i dyrelivet på jorden og hvordan dette henger sammen med global befolkningsøkning og forbruk:

Vi vet at det er i de fattige landene i den tredje verden befolkningstallet øker mest. Men dette spiller minimal rolle, da konsumet i mange av disse landene er mindre enn en hundredel per capita sammenlignet med konsumet i den rike del av verden, Norge inkludert. Det er vi som har skyld i denne

klodens sterkt akselererende kriser. Derfor blir tiltak som stimulerer til økt barnefødsel hvis man tenker 30-40 år frem i tid brutalt sagt å spikre nagler i denne klodens likkiste (Nygårdshaug 2017).

Altså: Å stimulere til økt reproduksjon i Norge er å fremme en politikk som ikke er bærekraftig i en global sammenheng, selv om det ikke er de *norske* fruktbarhetstallene i seg selv som er problemet, men fruktbarhetsøkningen generelt og ikke minst de dype økologiske fotavtrykkene en gjennomsnittlig nordmann, lik andre som bor i «den rike del av verden» etterlater seg. Den innledende påstanden om at det er «innvandrerfamilier» som mer enn andre vil oppfatte dobbel barnetrygd som en oppmuntring til økte barnefødsler, følges ikke opp i innlegget og blir dermed stående som et utsagn som ikke trenger ytterligere begrunnelse ettersom det er noe «alle» vet. Det å si at dobbel barnetrygd vil gi økt fruktbarhet blant innvandrere kan også være et retorisk grep. En mulig tolkning er at det brukes fordi folk skal ikke gjenkjennende og slik kanskje også ikke til hovedargumentet i kronikken.

Når det gjelder personlige uttalelser om klimakrisens relevans for reproduksjonsspørsmålet kan det eksemplifiseres med et intervju med klima- og miljørådgiver Maja Dinéh Sørheim i *Dagens Næringsliv*. Under overskriften «Velger klima foran baby» forteller hun at hun ikke ønsker å få barn på grunn av hensynet til kloden: «Det er fint at det fokuseres mer på hva vi kan gjøre for klimaet og miljøet, men praten strander ved økologisk mat og elbil. Ingen snakker om elefanten i rommet: at vi er for mange folk» (Salvesen 2016). Et annet eksempel er å finne i et intervju med gründeren Cathrine (38) fra Trondheim under overskriften «-Har ikke vært et vanskelig valg». Saken frontes også på avisas førsteside under overskriften «Frivillig uten barn», med et bilde av Cathrine, som kun presenteres med fornavn, ved hennes arbeidsbord i et innovativt kontorfellesskap (Killingberg 2020). Selv om Cathrine selv ikke nevner klimakrise og overbefolkning som argument for sin beslutning, bringes dette inn i siste del av oppslaget, hvor initiativtaker til foreningen «Barnfritt fellesskap», Marie Katarina Rigel, er intervjuet. Rigel påpeker først at den grunnleggende årsaken til folk at velger å ikke få barn er at de ikke har lyst, men at også helse og økonomi kan spille inn, deretter kommer hun inn på klimaendringer og eksplosiv global befolkningsvekst: «Vi er overbefolket. Jeg og andre er opptatt av at vi må ta vare på de barna som allerede finnes» (Killingberg 2020). Klimakrisen står her ikke frem som hovedtema, heller som en av flere legitimerende årsaker til å ikke ønske barn.

Et kjennetegn ved flere av disse utsagnene er at de ofte kombineres med påstander om at det på grunn av den truende klimakrisen ikke er noe fristende å bringe et barn inn i verden, eller at man ikke har samvittighet til å bringe et barn inn i en verden som ser så dyster ut. Dette er en forståelse som kan gjenfinnes blant annet i det nevnte intervjuet med klima- og miljørådgiver Maja Dinéh Sørheim, som følger utsagnet om at det å få barn representerer en stor belastning på miljøet, med å si følgende: «Det er jo ikke så mye som tyder på at barnet ville fått det så bra, heller, på en overopphetet og utarmet klode (Salvesen 2016).

I likhet med Jørgen Randers får også mange av disse barnfrie kvinnene mye agitert motstand for sin reproduksjonsprotest. Et gjennomgangstema i denne motstanden er at de som gir uttrykk for å ikke ønske eller tørre å få barn på grunn av den truende klimakrisen, er for unge til å vite hva de snakker om og at de trolig vil angre på sin beslutning om å ikke få barn. Selv om denne motstanden fremmes nærmest som omsorg for noen som ikke vet bedre, kan det her også ligge en underliggende forventning om at man som kvinne har en plikt til å føre nasjonen videre gjennom egne barn – ikke minst når tallene er så lave som nå (Yuval-Davis 1997).

Diskusjon

Hvis vi så vender tilbake til Yuval-Davis' tre diskurser om befolkning og fruktbarhet og knytter de til forståelsene jeg har identifisert, vil jeg si at det samtidige Norge kjennetegnes av både tvetydighet og ambivalens. For det første kan bekymringen for den truende befolkningsnedgangen og den motstand kvinner som ikke ønsker seg barn blir møtt med, leses som uttrykk for en «folk som makt»-diskurs. Det vil si at det eksisterer en idé om at nasjonen Norge sin fremtid avhenger av kontinuerlig befolkningsvekst, eller i det minste å unngå befolkningsnedgang, og at det under dette ligger et mål om å sikre nasjonens velferd og videre eksistens. Mens det ifølge Yuval-Davis er mulig å se innvandring som en måte å sikre dette på, sammen med biologisk reproduksjon, viser analysene av de offentlige samtalene om norsk reproduksjon at biologisk reproduksjon foretrekkes fremfor innvandring. Videre finner jeg at fortellingene om klimakrisens krav til og omfavning av lavere fruktbarhetstall, kan leses som en eksplisitt kritikk av denne nasjonsorienterte «folk som makt»-tenkemåten, i den forstand at nasjonen ikke lenger tas for gitt som en selvfølgelig og relevant størrelse i spørsmål om befolkning og fruktbarhet. Mens det tidligere på 2000-tallet var mer tatt for gitt at norsk fruktbarhet har en verdi i seg selv, argumenteres det i dag også for at de norske tallene ikke kan leses uavhengig av de internasjonale befolkningstallene, hvor betydelig vekst er et ubestridt faktum. Dette kan også formuleres som at den malthusiske diskursen ikke lenger avgrenses til nasjonalstatene, men anvendes i global målestokk. Dette bringer oss tilbake til boken *Making kin not population* (Clarke og Haraway 2018), hvor blant annet Haraway argumenterer for at dagens situasjon, med en hurtig økende befolkning og en truende klimakrise, *både* krever at vi inkluderer ikke-biologiske relasjoner i vår forståelse av slektskap, og at vi innser at alle verdens barn må vurderes som like verdifulle – uavhengig av deres relasjon til «21st-century eugenic nationalist states, powerful ethnic or cultural groups, or well off families across terra» (Haraway 2018:79).

Når det gjelder Yuval-Davis' andre diskurs, eugenikk-diskursen, og den stratifisering og hierarkisering som den hviler på, er den som vi har sett nokså tydelig når innvandrere sin reproduksjon blir tematisert. Deres reproduksjon forstås mer som utfordring enn som ressurs når temaet er norsk fruktbarhet. Videre har vi sett et eksempel på at det ikke bare er innvandrere som her gjøres til et problem, men også kategorien «fattig», selv om den i det aktuelle eksempelet var tett assosiert med kategorien innvandrere. I dette ligger det noen klare antagelser knyttet til bestemte kategorier av reproduktive aktører. Disse sier ikke bare noe om hvem sine barn som ikke er ønsket, men like mye om hvem sine barn som er særlig ønsket; nemlig de som bidrar inn i velferdsstaten gjennom produktive og likestilte liv. Disse favoriseres fremfor de uproduktive og ulikestilte som tvert i mot kan være en byrde for velferdsstaten. Samtidig så vi også i en av tekstene fra Statistisk sentralbyrå en spore til en alternativ tenkning, hvor innvandrere i alle fall indirekte ble fremstilt som potensielle reproduksjonsressurser, og med det gis en posisjon som potensielt likestilte reproduktive aktører. En måte å forstå dette på er at «folk som makt»-tenkningen får forrang når den nasjonale fruktbarheten oppleves som truende lav. Det er imidlertid også fullt mulig å se for seg at det er den malthusiske diskursen som aktualiseres sterkere gjennom klimakrise-tenkningen, og at en konsekvens av dette er at eugenikk-tenkningen oppheves til fordel for et overnasjonalt globalt fellesskap, hvor målet er å holde både den globale og den nasjonale befolkningens så lav som mulig.

Når det kommer til spørsmålet om kjønn, har analysene vist at de senere års fruktbarhetsnedgang i liten grad har utfordret den svært utbredte forståelse av at Norge er et utpreget kjønnslikestilt land. Samtidig har vi sett flere eksempler på at en ytterligere satsning på tilrettelegging for kombinasjonen av familieliv og arbeidsliv anses som den beste

måten å løse fruktbarhetsnedgangen på, hvilket kan tolkes som en innrømmelse av at også den norske kjønnslikestillingen kan bli bedre. Ikke minst er det et tydelig uttrykk for at ikke en gang denne fruktbarhetsnedgangen, som så tydelig fremstilles som en utfordring både for velferdsstaten og nasjonen Norge, rokker ved arbeidslinja og den tette koblingen mellom lønnsarbeid for kvinner og kjønnslikestilling. Videre har vi sett flere uttrykk for at denne diskrepansen mellom politikernes fruktbarhetsidealer og befolkningens reproduktive atferd, fører til en særlig oppmerksomhet mot kvinner og deres kjønns spesifikke kapasitet til å bære fram nytt liv, om enn kun formulert som en bønn og ikke et krav om flere barn.

Tusen takk til de to anonyme fagfellene for svært konstruktive tilbakemeldinger på et tidligere utkast og til redaktørene for meget god oppfølging gjennom hele publiseringsprosessen.

Litteratur

- Ali, Kamran A. 2002. *Planning the Family in Egypt: New Bodies, New Selves*. Austin, Texas: University of Texas Press.
- Andersen, Espen 2019. *Fruktbarheten til innvandrerkvinner går ned*. Oslo: Statistisk sentralbyrå.
- Arnoldi, Jakob 2005. «Medieanalyse og Niklas Luhmanns systemteori». I: Margareta Järvinen og Nanna Mik-Meyer (red.): *Kvalitative metoder i et interaksjonistisk perspektiv. Interview, observationer og dokumenter*. København: Hans Reitzels Forlag.
- Blom, Ida 1980. *Barnebegrensning – synd eller fornuft*. Bergen: Universitetsforlaget.
- Braun, Virginia og Victoria Clarke 2006. «Using thematic analysis in psychology», *Qualitative Research in Psychology* 3(2): 77-101. <https://doi.org/10.1191/1478088706qp063oa>
- Browner, Carole H. og Carolyn F. Sargent (red.) 2011. *Reproduction, globalization and the state. New Theoretical and Ethnographic Perspectives*. Durham og London: Duke University Press.
- Clarke, Adele og Donna Haraway 2019. *Making Kin not Population*. Cambridge: Prickly Paradigm Press.
- Clarke, Adele 2018. «Introducing Making Kin Not Population». I: Adele Clarke og Donna Haraway (red.): *Making Kin Not Population*. Cambridge: Prickly Paradigm Press.
- Colen, Shellee 1995. «'Like a Mother to Them': Stratified Reproduction and West Indian Childcare Workers and Employers in New York». I: Faye Ginsberg og Rayna Rapp (red.): *Conceiving the New World Order: The Global Politics of Reproduction*. Berkeley, CA: University of California Press.
- Dommermuth, Lars 2019. *Døtre av innvandrere får sitt første barn senere enn kvinner i resten av befolkningen*. Oslo: Statistisk sentralbyrå.
- Douglas, Carrie B. (red.) 2004. *Barren states: the population «implosion» in Europe*. New York: Berg.
- Dzamarija, Minja T. 2017. *Stadig flere som fødes i Norge har innvandrerbakgrunn*. Oslo: Statistisk sentralbyrå.
- Einhorn, Barbara 2006. «Insiders and Outsiders: Within and Beyond Gendered Nation». I: Kary David, Mary Evans og Judith Lorber (red.): *Handbook of Gender and Women's Studies*. London: SAGE Publications.
- Ellingsæter, Anne Lise og Eirin Pedersen 2013. «Fruktbarhetens fundament i den norske velferdsstaten», *Tidsskrift for samfunnsforskning* 54(1): 3-29.
- Ellingsæter, Anne Lise 2012. «Barn i politikens sentrum – pronatalisme på norsk», *Nytt Norsk Tidsskrift* 29(4):361-372.
- Gamlund, Espen 2019, 7. januar. «Ni grunner til skepsis mot statsministerens ønske om flere barn», *Aftenposten*.
- Gullestad, Marianne 2002. *Det norske sett med nye øyne*. Oslo: Universitetsforlaget.

- Haave, Per 2000. «Sterilisering av tatere – kirurgi på rasemessig grunnlag?». I: Bjørn Hvinden (red.): *Romanifolket og det norske samfunnet*. Bergen: Fagbokforlaget.
- Haraway, Donna 2018. «Making Kin in the Chthulucene: Reproducing Multispecies Justice». I: Adele Clarke og Donna Haraway (red.): *Making Kin Not Population*. Cambridge: Prickly Paradigm Press.
- Hartmann, Betsy 1995. *Reproductive Rights and Wrongs: The Global Politics of Population Control and Contraceptive Choice*. Boston: South End Press.
- Huitfeldt, Anniken 2015, 30. januar. «Når fødselstallene går ned», *NRK Ytring*.
- Jensen, An-Magritt og Merete Lie 2016. «Barnløshet blant menn: Alle vil ha barn, men færre får». I: Malin N. Ravn, Guro K. Kristensen og Siri Ø. Sørensen (red.): *Reproduksjon, kjønn og likestilling i dagens Norge*. Bergen: Fagbokforlaget.
- Kanaaneh, Rhoda. A. 2002. *Birthng the nation. Strategies of Palestinian women in Israel*. Berkeley: University of California Press.
- Killingberg, Alexander 2020, 14. februar. «-Har ikke vært et vanskelig valg», *Adresseavisen*.
- Kristensen, Guro K. 2009. «Tobarnskull møter stua full? Innvandreres fødselstall i norsk offentlig diskurs», *Tidsskrift for kjønnsforskning* 33 (4): 276-294.
- Kristiansen, Bjørn S. 2018, 12. april. «Frp-topp: – Folk med dårlig råd bør få færre barn», *Dagsavisen*.
- Lavik, Maria 2017, 14. juni. «Eit fruktlaust land», *Klassekampen*.
- Nelson, Jennifer 2003. *Women of Color and the Reproductive Rights Movement*. New York og London: New York University Press.
- Nilsen, Jannicke og Peder Qvale 2013, 17. januar. «Ettbarnsfamilier en del av klimaløsningen», *Teknisk Ukeblad*.
- Nygårdshaug, Gert 2017, 18. juli. «Rødt og klodens fremtid», *Klassekampen*.
- Randers, Jørgen 2013, 1. mars. «Moralsk støtte til ettbarnsfamilien!», *Morgenbladet*.
- Randers, Jørgen 2012. *2052 – A Global Forecast for the Next Fourty Years*. Vermont: Chelsea Green Publishing.
- Ravn, Malin N., Guro K. Kristensen og Siri Ø. Sørensen (red.) 2016. *Reproduksjon, kjønn og likestilling i dagens Norge*. Bergen: Fagbokforlaget.
- Ravn, Malin og Kristin Spilker 2012, 9. juni. «Hvorfor er det alltid kvinner som får ansvaret for å få barn 'i rett tid'?», *Aftenposten*.
- Salvesen, Ingerid 2016, 30. januar. «Velger klima foran baby», *Dagens Næringsliv*.
- Sasser, Jade S. 2018. *On Infertile Ground. Population Control and Women's Rights in the Era of Climate Change*. New York: NYU Press.
- Skårderud, Jo 2019, 10. januar. «MDG vil redde velferdsstaten med innvandring heller enn fødsler. Får nei: Kan ikke erstatte fødsler», *Klassekampen*.
- Skårderud, Jo 2018a, 10. desember. «Føder enda færre enn i fjor», *Klassekampen*.
- Skårderud, Jo 2018b, 7. desember. «Skal lage barn», *Klassekampen*.
- Skårderud, Jo 2018c, 5. desember. «Etterlyst: Barn», *Klassekampen*.
- Solberg, Erna 2019. «Statsministerens nyttårstale 2019». <https://www.regjeringen.no/no/aktuelt/statsministerens-nyttarstale-2019/id2623249/> (Lastet ned 01.12 2019)
- Svenkerud, Sigrun W. og Brit B. Ballangrud 2019. «Kvinnelige og mannlige professorers synlighet i mediene. En undersøkelse av kvinnelige og mannlige professorer i VG og Aftenposten», *Norsk medietidsskrift* 106 (4):1-14. <https://doi.org/10.1515/nor-2017-0104>
- Tjøtta, Sigve 2013, 1. februar. «Hvem skal løse klimaproblemet?», *Morgenbladet*.
- Tønnessen, Marianne 2014. *Fruktbarhet og annen demografi hos innvandrere og deres barn født i Norge. Rapport 2014/4*. Oslo: Statistisk sentralbyrå.
- Yuval-Davis, Nira 1997. *Gender & Nation*. London: Sage Publications.